

УДК 343.98

РОЛЬ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНО-САДИСТСЬКИХ УБИВСТВ

М. Г. Куп'янський, здобувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Постановка проблеми. Під час розслідування серійних сексуально-садистських убивств важливе значення має огляд місця події. У КПК України встановлено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ст. 237 КПК України). Фактично ця норма процесуального закону визначає кілька видів слідчого огляду. Зокрема, мова йде про огляд місцевості, приміщень, а також речей і документів. У конструкції норми закону не згадується про огляд місця події (або місця злочину).

Ступінь розробленості проблеми. У криміналістиці широко вживається термін «огляд місця події». У даному разі передбачається вид огляду, який полягає в тому, що слідчий (прокурор) за допомогою своїх чуттєвих органів упевнюється в існуванні та характері фактів, що мають доказове значення [1, с. 201]. Огляд місця події – це обстеження певної території або приміщення. Його специфіка полягає в такому: 1) огляд місця події має за мету виявлення невідзначеного кола доказів, характер яких диктується особливостями злочину, способом його вчинення та приховування; 2) під час виявлення тієї чи іншої інформації слідчий повинен вирішити питання про її відносність до розслідуваного злочину та доказове значення [2, с. 49–50].

У криміналістиці значна увага приділялася проблемам організації й тактики огляду місця події (Л. В. Віницький, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, І. Х. Максутов, М. О. Селіванов, В. Ю. Шепітько та ін.). Л. В. Віницький пише, що огляд місця події є необхідним

для правильного визначення напрямку розслідування й одержання необхідних доказів; дозволяє ознайомитися з конкретною територією, умовами видимості і чутності, отримати іншу важливу для розслідування інформацію [3, с. 15]. І. Є. Биховський підкреслює, що огляд місця події віднесено до неповторних слідчих дій, тому що, на відміну від деяких інших слідчих дій (наприклад, слідчого експерименту, допиту), помилки й упущення, допущені при провадженні первинного огляду місця події, дуже часто не можуть бути заповнені під час повторного огляду [4, с. 18]. О. А. Леві зазначає, що від успішного проведення огляду часто залежать розкриття злочину та увесь процес подальшого розслідування. Нерідко це єдине джерело отримання речових доказів. Результати огляду дозволяють визначити механізм події, намітити шляхи пошуку злочинця [5, с. 3].

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей проведення огляду місця події при розслідуванні серійних сексуально-садистських убивств, визначенні його мети та напрямів, оптимальних способів і прийомів, а також визначенні їх ситуаційної залежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Огляд місця події має суттєве значення й при розслідуванні вбивств. Досить важливими є спроби окремих дослідників звернути увагу на типові слідчі помилки при проведенні огляду місця події під час розслідування вбивств та систематизувати їх. Зокрема, В. О. Коновалова наголошує, що недоліками, які відносяться до провадження огляду місця події, є такі: а) огляди місця події проводяться недостатньо уважно, наслідком чого є втрата значної кількості слідів та іншої речової інформації; б) при огляді місця події не беруть участь спеціалісти, зокрема судові медичні експерти, судові балісти, судові біологи, які допомогли б виявити обставини, важливі для розслідування вбивств; в) не проводяться експрес-аналізи окремих слідів; г) не виявляються і залишаються поза увагою сліди накладення і мікросліди як фактори, що вказують на присутність убивці на місці злочину і сприяють отриманню деякої інформації про нього; д) не вилучаються недопалки цигарок, що виявлені на місці події, з метою провадження генної експертизи слини для встановлення особи злочинця, а також для провадження трасологічної експертизи за слідами зубів; е) не проводяться аналізи вихідного доказового матеріалу

для висування як слідчих, так і розшукових версій; є) не завжди своєчасно вживаються заходи для організації переслідування за гарячими слідами, тобто поквартирні, подворові обходи з метою встановлення даних про особу вбивці; під час опитування громадян замало уваги приділяється даним про прикмети зовнішності злочинця (словесний портрет) з метою створення фоторобота для розшуку і пред'явлення для впізнання; ж) недостатньо використовуються науково-технічні засоби, зокрема засоби фіксації місця події (не проводяться всі рекомендовані криміналістичною технікою види фотозйомки на місці події, у тому числі орієнтовна, оглядова, вузлова зйомки, що дозволяють зробити передбачення про механізм та інші обставини події злочину); з) не завжди використовуються кулегільзотеки з метою встановлення інших убивств, що вчинені з досліджуваної зброї [6, с. 294–295]. Зазначені положення певною мірою стосуються й проведення огляду місця події при розслідуванні серійних сексуально-садистських убивств.

Цілеспрямованість огляду місця події визначається його метою. Слід погодитися із тим, що метою огляду місця події у цьому випадку є: 1) збирання інформації про особу передбачуваного злочинця; 2) збирання даних, що дозволяють зробити висновок про вчинення серії вбивств на сексуальному підґрунті однією особою; 3) висування версій про особу передбачуваного злочинця і планування заходів щодо їх перевірки [7, с. 199]. Однак цей перелік цілей має бути розширений. До цілей проведення огляду місця події можуть бути також віднесені: встановлення даних про механізм учиненого злочину та сліди його відображення, встановлення, дослідження і фіксація обстановки місця події, виявлення та діагностика знарядь учинення злочину, встановлення особи жертви та ін.

Огляд місця події при розслідуванні сексуально-садистських убивств відрізняється специфікою. У першу чергу необхідно встановлювати зв'язок убивства з учиненням статевих дій (статевих злочинів). Зокрема, у криміналістичній літературі зверталася увага на те, що при огляді місця події і трупа слідчий виявляє і фіксує обставини, що вказують на зв'язок убивства зі статевими злочинами: характерну позу трупа, стан одягу і білизни, ознаки боротьби в оточуючій обстановці, а на відкритій місцевості – сліди колін та

ліктів насильника у вигляді заглиблень на ґрунті або на снігу [8, с. 226]. У криміналістичних джерелах також підкреслюється, що особливістю сексуальних убивств є те, що за такими справами місця події нерідко оглядаються через тривалий час після вчинення злочину, через декілька місяців і навіть років [9, с. 159].

Специфіка огляду місця події при розслідуванні серійних сексуально-садистських убивств пов'язана із необхідністю запрошення й прийняття участі різних спеціалістів. У ч. 3 ст. 237 КПК України встановлено, що з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. При цьому М. К. Камінський справедливо підкреслює, що має бути єдина діяльність слідчого і спеціаліста (експерта), на противагу існуючим уявленням про розрізнені дії конкретних слідчого і спеціаліста (експерта) про дії допомоги слідчому діями спеціаліста. Суворо кажучи, спеціальні знання як абсолют не існують. Забарвлення спеціального не у самому знанні, а в людині навченій [10, с. 70–71].

Огляд місця події при розслідуванні серійних сексуально-садистських убивств передбачає залучення різних спеціалістів (фахівців): судово-медичного експерта, судового біолога, експерта-криміналіста, ґрунтознавця. Окрім того, необхідність моделювання особи невідомого злочинця передбачає вже під час огляду місця події залучати спеціалістів, які будуть складатимуть психологічний портрет (профіль). Ідеться про спеціалістів у галузі психології, психіатрії, криміналістики, медицини, сексології тощо.

Залучення певного спеціаліста для надання допомоги у проведенні огляду місця події залежить у певних випадках від того, які сліди, речі і предмети підлягають обстеженню. В. М. Ніколайчик із цього приводу правильно зауважує, що зазначене положення передбачає можливість участі в одному й тому самому огляді осіб, що спеціалізуються в різних видах досліджень [11, с. 18–19]. При цьому ступінь участі спеціаліста в огляді визначається слідчим, а думки, що можуть виникнути у спеціаліста в результаті його участі в огляді, не мають самостійного доказового значення [11, с. 20].

Під час огляду місця події щодо розглядуваної категорії злочинів важливими є виявлення та фіксація доказової інформації: слідів

злочину (у тому числі й слідів біологічного походження: крові, сперми, слини тощо), різного роду речей (наприклад, одягу або його частин), окремих предметів (наприклад, що загубив злочинець або залишив на місці злочину), частин розчленованого трупа.

Особлива увага має бути приділена одорологічним слідам та мікрооб'єктам (особливо, коли йдеться про нещодавно вчинений злочин). Так, Н. 7 березня 2010 р. о 23.00 вийшла з дискотеки (с. Ясинувате), сіла на автобус, доїхала до с. Землянки. О 23.15 вона передзвонила матері і повідомила, що вже виходить з автобуса, але додому не потрапила. У 23.49 батько потерпілої В. передзвонив їй на телефон, але він вже був вимкнений. У 23.58 В., коли шукав доньку, побачив на узбіччі дороги, в 50 метрах, як вискочив невідомий чоловік, який збіг. Проходячи далі, В. побачив на землі оголене тіло своєї доньки, яка до прибуття швидкої допомоги померла¹. У даному разі під час огляду місця події необхідно використовувати «свіжі» сліди – одорологічні (з метою переслідування злочинця по гарячих слідах), сліди біологічних виділень (сперми, слини, поту та ін.), мікроволокна та інші мікрооб'єкти.

У спеціальних джерелах висловлювалися різні позиції щодо подальшої роботи з одорологічними слідами та проведення можливих одорологічних досліджень (проведення одорологічної вибірки, здійснення одорологічної експертизи тощо). У цьому аспекті В. М. Ісаєнко справедливо констатує, що питання про процесуальну форму, в яку можна було б оформити результати одорологічного обстеження об'єкта із запахом людини, щоб придати цьому встановленому факту значення доказу, продовжує залишатися відкритим [12, с. 101].

У криміналістичній літературі приділялася певна увага роботі з мікрооб'єктами. Так, Л. В. Віницький пише, що виявлення, фіксація, вилучення і попереднє дослідження мікрооб'єктів потребує різних сучасних методів і технічних засобів, які на сьогодні при кваліфікованому огляді місця події мають застосовуватися вже в процесі всього його проведення [3, с. 57]. Інші вчені звертаються до проблеми виявлення мікрочастинок. Під мікрочастинками розуміються всякого роду тіла, що мають мікроскопічні розміри (умов-

¹ За матеріалами слідчої практики за 2010 р.

но до 1 мм у найбільшому розмірі). Вони можуть знаходитися як на поверхні переміщуваних предметів-носіїв (одязі, взутті, зброї, транспортному засобі тощо), так і на поверхні непереміщуваних об'єктів (меблях, різних спорудах: наприклад на паркані, ділянці місцевості, деревах та ін.), але завжди їх пошук повинен провадитися з урахуванням обставин справи і природи об'єктів, що були на місці події [13, с. 120–121].

Під час огляду місця події необхідно зібрати також зразки для порівняльного дослідження. Стаття 245 КПК України встановлює порядок отримання зразків для експертизи. Зокрема, у ч. 1 ст. 245 зазначено, що у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони визнаються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею.

Тому під час огляду місця події при розслідуванні серійних сексуально-садистських убивств суттєвого значення набувають не лише виявлення і фіксація певної доказової інформації, а й її упакування та вилучення. Існують певні правила вилучення об'єктів, які в подальшому можуть бути використані під час судової експертизи (наприклад, молекулярно-генетичної).

Порядок і тактика проведення огляду місця події є ситуаційно залежними. У загальній проблемі слідчої ситуації варто розрізняти ситуації, що характеризують розслідування в цілому, і такі, котрі виникають при проведенні слідчих дій [14, с. 61]. Ситуація слідчої (судової) дії формується в процесі самої дії і залежить від: 1) наявності (одержання) доказового матеріалу або іншої інформації; 2) прогнозу слідчим відповідної тактики і можливості застосування тих чи інших засобів, прийомів і методів; 3) дій суб'єкта, на який звернені тактичні прийоми (їх системи) [15, с. 140].

Відмінність огляду місця події при розслідуванні серійних сексуально-садистських убивств полягає у виокремленні таких ситуацій: 1) на місці події є труп з ознаками насильницької смерті; 2) на місці події виявлено труп, який зберігався тривалий час (був прихований); 3) на місці події відсутній труп, але передбачається наявність на ньому слідів учинення вбивства. Виокремлення таких

ситуацій дозволяє обирати напрям проведення обстеження на місці події, зосереджувати увагу на збиранні, фіксації, оцінці доказів у кримінальному провадженні. Ситуаційний підхід дозволить обирати відповідну тактику слідчої (розшукової) дії, відповідні організаційні заходи, а також доцільні науково-технічні засоби та технічні прийоми.

Перелік літератури

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник / Ю. В. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – 496 с.
2. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений / В. Е. Коновалова. – Харьков : Вища шк., 1978. – 144 с.
3. Виницкий Л. В. Осмотр места происшествия: организационные, процессуальные и тактические вопросы (по материалам Казахской ССР) : учеб. пособие / Л. В. Виницкий. – Караганда : Караганд. ВШ МВД СССР, 1986. – 106 с.
4. Быховский И. Е. Осмотр места происшествия / И. Е. Быховский. – М. : Прокуратура СССР, 1973. – 98 с.
5. Леви А. А. Организация осмотра места происшествия / А. А. Леви ; отв. ред. Н. А. Селиванов. – М. : Прокуратура СССР, 1970. – 95 с.
6. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография / В. Е. Коновалова. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – Харьков : Изд. СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – 320 с.
7. Дворкин А. И. Глава 22. Особенности осмотра места происшествия по делам о многоэпизодных убийствах, совершенных на сексуальной почве / А. И. Дворкин, Ю. М. Самойлов // Настольная книга следователя. Тактические приемы проведения осмотра места происшествия и допросов при расследовании преступлений различной категории : науч.-метод. пособие / под ред. А. И. Дворкина. – М. : Экзамен, 2006. – С. 199–237.
8. Руководство по расследованию убийств / отв. ред. С. И. Гусев. – М. : Юрид. лит., 1977. – 400 с.
9. Барыгина А. А. Организация расследования серийных сексуальных убийств : науч.-практ. пособие / А. А. Барыгина, В. И. Майоров. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 280 с.
10. Каминский М. К. Специальные знания сила? / М. К. Каминский // Криміналіст першодрукований. – 2011. – №3. – С. 67–71.
11. Николайчик В. М. Следственный осмотр вещественных доказательств / В. М. Николайчик. – М., 1966. – 67 с.

12. Исаенко В. Н. Использование одорологии на предварительном следствии / В. Н. Исаенко // Воронежские криминалистические чтения / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2002. – Вып. 3. – С. 95–102.
13. Дворкин А. И. Глава 12. Микрочастицы / А. И. Дворкин // Настольная книга следователя. Тактические приемы проведения осмотра места происшествия и допросов при расследовании преступлений различной категории : науч.-метод. пособие / под ред. А. И. Дворкина. – М. : Экзамен, 2006. – С. 120–128.
14. Герасимов И. Следственные ситуации на первоначальном этапе расследования преступлений / И. Герасимов // Соц. законность. – М., 1977. – № 7. – С. 61–62.
15. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юрид., 2007. – 432 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Shepitko V. Yu. Kryminalistyka: pidruchnyk [Forensics: a Textbook]. Kiev: In Yure, 2010, 496 p. [in Ukrainian].
2. Konovalova V. E. Psikhologiya v rassledovanii prestupleniy [Psychology in the investigation of crimes] Kharkov: Vishcha shk., 1978, 144 p. [in Ukrainian].
3. Vinitskiy L. V. Osmotr mesta proisshestviya: organizatsionnye, protsesual'nye i takticheskie voprosy (po materialam Kazakhskoy SSR) [Inspection of the scene: the organizational, procedural and tactical issues (based on the Kazakh Soviet Socialist Republic)] Karaganda : Karagand. VSh MVD SSSR, 1986, 106 p.
4. Bykhovskiy I. E. Osmotr mesta proisshestviya [Inspection of the scene] Moscow: Prokuratura SSSR, 1973, 98 p. [in Russian].
5. Levi A. A. Organizatsiya osmotra mesta proisshestviya [Organization of crime scene] Moscow: Prokuratura SSSR, 1970, 95 p. [in Russian].
6. Konovalova V. E. Ubiystvo: iskusstvo rassledovaniya [Murder: the art of investigation] Kharkov : Izd. SPD FL Vapnyarchuk N. N., 2006, 320 p. [in Ukrainian].
7. Dvorkin A. I., Samoylov Yu. M. Osobennosti osmotra mesta proisshestviya po delam o mnogoepizodnykh ubiystvakh, sovershennykh na seksual'noy pochve [Features inspection scene in cases of mnogoepizodnyh killings of sexual violence] Nastol'naya kniga sledovatelya. Takticheskie priemy provedeniya osmotra mesta proisshestviya i doprosov pri rassledovanii prestupleniy razlichnoy kategorii [The reference book of the investigator. Tactics inspection scene and questioning in the investigation of crimes of different categories] Moscow: Izd. Ekzamen, 2006, pp. 199–237 [in Russian].

8. Rukovodstvo po rassledovaniyu ubiystv [Guide to Homicide] Moskow: Yurid. lit., 400 p. [in Russian].

9. Barygina A. A., Mayorov V. I. Organizatsiya rassledovaniya seriynykh seksual'nykh ubiystv [The organization of the investigation of serial sexual homicide] Moskow: Yurlitinform, 2011, 280 p. [in Russian].

10. Kaminskiy M. K. Spetsial'nye znaniya sila? [Special knowledge power?] Kriminalist pershodrukovaniy, 2011, no. 3, pp. 67–71.

11. Nikolaychik V. M. Sledstvennyy osmotr veshchestvennykh dokazatel'stv [Investigation examination of physical evidence] Moskow : 1966, 67 p. [in Russian].

12. Isaenko V. N. Ispol'zovanie odorologii na predvaritel'nom sledstvii [Using trasologii the preliminary investigation] Voronezhskie kriminalisticheskie chteniya, 2002, vol. 3, pp. 95–102 [in Russian].

13. Dvorkin A. I. Mikrochastitsy [The microparticles] Nastol'naya kniga sledovatelya. Takticheskie priemy provedeniya osmotra mesta proisshestiya i doprosov pri rassledovanii prestupleniy razlichnoy kategorii [The reference book of the investigator. Tactics inspection scene and questioning in the investigation of crimes of different categories] Moskow: Izd. Ekzamen, 2006, pp. 120–128 [in Russian].

14. Gerasimov I. Sledstvennye situatsii na pervonachal'nom etape rassledovaniya prestupleniy [Originally situation investigatory stages in the investigation of crimes] Sotsialisticheskaya zakonnost, 1977, no. 7, pp. 61–62.

15. Shepitko V. Yu. Kryminalistychna taktyka (systemno-strukturnyi analiz) [Forensic tactics (system-structural analysis)] Kharkov: Kharkiv yurydychnyi, 2007, 432 p.

Куп'янський М. Г. Роль огляду місця події при розслідуванні серійних сексуально-садистських убивств

Стаття присвячена проблемам проведення огляду місця події як найбільш важливої слідчої (рошукової) дії під час розслідування серійних сексуально-садистських убивств. Необхідність його дослідження полягає у з'ясуванні особливостей проведення огляду місця події при розслідуванні серійних сексуально-садистських убивств, визначенні його мети та напрямів, оптимальних способів і прийомів, а також їх ситуаційної залежності.

Огляд місця події має суттєве значення й при розслідуванні вбивств. Досить важливою є спроба дослідників звернути увагу на типові слідчі помилки при проведенні огляду місця події під час розслідування вбивств та систематизувати їх. Відмінність огляду місця події при розслідуванні серійних сексуально-садистських убивств передбачає виокремлення таких ситуацій: на місці події є труп з ознаками насильницької смерті; на місці події виявлено труп, який зберігався

тривалий час (був прихований); на місці події відсутній труп, але передбачається наявність на ньому слідів учинення вбивства.

Ключові слова: огляд місця події, розслідування, серійні вбивства, серійні сексуально-садистські вбивства, слідча ситуація.

Купянский М. Г. Роль осмотра места происшествия при расследовании серийных сексуально-садистских убийств

Статья посвящена проблемам проведения осмотра места происшествия как наиболее важного следственного (розыскного) действия при расследовании серийных сексуально-садистских убийств. Необходимость данного исследования заключается в выяснении особенностей проведения осмотра места происшествия при расследовании серийных сексуально-садистских убийств, определении его цели и направленности, оптимальных способов и приемов, а также их ситуационной зависимости.

Осмотр места происшествия имеет существенное значение и при расследовании убийств. Немаловажной является попытка исследователей обратить внимание на типичные следственные ошибки при проведении осмотра места происшествия при расследовании убийств и систематизировать их. Отличие осмотра места происшествия при расследовании серийных сексуально-садистских убийств предусматривает выделение таких ситуаций: на месте происшествия есть труп с признаками насильственной смерти; на месте происшествия обнаружен труп, который сохранялся длительное время (был скрыт); на месте происшествия отсутствует труп, но предполагается наличие на нем следов совершения убийства.

Ключевые слова: осмотр места происшествия, расследование, серийные убийства, серийные сексуально-садистские убийства, следственная ситуация.

Kupyanskiy M. G. Role of review of event' place at investigation of serial sexually-sadistic murders

The article is devoted to the problems of realization of review of event' place as the most essential investigational (searching) action at investigation of serial sexually-sadistic murders. The necessity of this research consists in finding out of realization features of review of event' place at investigation of serial sexually-sadistic murders, determination of its aim and directions, optimal methods and receptions, and also determination of them situational dependence.

The review of event' place has also substantial value for investigation of murders. An attempt of researchers is important enough to pay attention to type investigational errors during realization of review of event' place at investigation of murders and to systematize them. The difference of review of event' place at investigation of serial sexually-sadistic murders envisages the selection of such situations: in place of event there is a dead body with the signs of violent death; in place of event a dead body that was kept long time (it was hidden) is educed; in place of event absent dead body, but a presence on it of doing murder tracks are envisaged.

Key words: review of event' place, investigation, serial murders, serial sexually-sadistic murders, investigational situation.